

Verbanden tussen verhalen over

*Abraham & Lot.
Sara & Hagar
Isaäk & Ismaël
(Genesis 13-21)*

en

*David & Saul
(1 Samuël 26-31)*

Inleidend

Een van de mooiste dingen aan de Bijbel die ik in de loop der jaren heb ontdekt (mede dankzij het studeren in Jeruzalem) is in mijn ogen de ‘intertekstualiteit’. Dat is een moeilijk woord voor het verband tussen diverse verhalen binnen de Bijbel, ook binnen het Oude Testament.

Doordat schrijvers woorden of thema’s uit andere verhalen gebruiken, wordt zo het ene verhaal in het andere opgeroepen. En dat heeft tot gevolg dat je het betreffende verhaal op een verdiepende wijze kunt lezen.

Soms worden dingen onderstreept, soms ook juist zijn er tegenstellingen. Het leuke is dat je zulke aspecten niet systematisch kunt opsporen; daarentegen kan het je zomaar worden gegeven dat je oog krijgt voor verbanden tussen verhalen. En dan blijkt het web zich steeds verder uit te spinnen. Net zoals bij het puzzelgenre van de woordzoekers: ineens zie je woorden die verborgen bleken te zitten in een veld vol letters. Net zo is het in de Bijbel: het ene verhaal blijkt ineens verbonden te zijn met een heel ander verhaal.

Een aantal jaren terug heb ik aan dit verschijnsel een [boek](#) gewijd, over Salomo, en de vele verbanden met de verhalen over Jozef. De laatste tijd vielen mij opnieuw dergelijke overeenkomsten op: in een aantal reeksen verhalen over o.a. Abraham en Lot (Genesis 13-21) enerzijds, en David en Saul (1 Samuël 26-31) anderzijds.

Hieronder wil ik daarvan een aantal zaken op hoofdlijnen delen, zonder al te gedetailleerd te werk te gaan. Daartoe schets ik eerst per cluster de hoofdlijn, om vervolgens beide verhaallijnen met elkaar te vergelijken en punten van intertekstualiteit aan te wijzen.

Overigens is de afgrenzing van beide clusters enigszins willekeurig gekozen, omdat je nu eenmaal ergens moet beginnen en eindigen. Misschien is het daarom wel aardig om nog breder te lezen, en verdere suggesties te delen (bij de reactiemogelijkheid van dit blog). Want twee of meer zien meer dan één!

In ieder geval cirkelt alles voortdurend rond het thema ‘ruimte geven en ruimte nemen’.

Het cluster over Abraham & Lot, Sara & Hagar, Izak & Ismaël (Genesis 13-21)

Genesis 13 vertelt over het *conflict* tussen de herders van Abraham en Lot. Abraham geeft Lot de keuze, en geeft hem daarmee veel ruimte. Lot kiest immers de beste weidegronden uit. Hij gaat wonen bij Sodom. God belooft Abraham echter rijk te zegenen. Hij zal veel *ruimte* ontvangen.

In **Genesis 14** horen we over een alliantie van koningen, waartegen de koningen van de streek waar Lot woont geen partij vormen. Ook Lot en de zijnen worden gevangen genomen en afgevoerd.

Abraham onderneemt echter een *reddingsactie*, en weet Lot te bevrijden.

Daarna ontvangt Abraham de zegen en brood en wijn van Melchizedek, de koning van Salem. Abraham *geeft* hem tienden van alles wat hij had.

Vervolgens horen we van de koning van Sodom, die Abraham aanbiedt zijn buit te laten behouden.

Abraham *weigert echter de buit* te claimen: het is God die hem hielp, zo zegt hij. Wel vindt hij dat *zijn mannen hun deel* verdiend hebben.

Vervolgens lezen we in **Genesis 15** over *Gods rijke belofte* aan Abraham. Nu Abraham opnieuw zoveel ruimte weigerde in te nemen, kreeg hij de belofte dat er toch een rijke zal toekomst zijn: Gods belofte.

Die zal in vervulling gaan, en wel via een eigen zoon, die lijfelijk uit hem zal voortkomen. Dit wordt bekrachtigd in een nachtelijk verbond.

Genesis 16 vertelt over de interpretatie van Gods belofte: Sara dacht dat God bedoelde met de belofte dat er uit Abraham lijfelijk een zoon zou voortkomen, dat dat dan via een andere vrouw zou gaan. Zij cijferde zichzelf weg en bood aan dat Abraham bij Hagar een zoon zou verwekken. *Sara gaf veel ruimte weg* (Gen.16:2). Tegelijk nam Hagar, toen zij eenmaal zwanger was, zoveel ruimte in, dat Sara hier niet tegen kon (Gen.16:4). *Zij nam toen van de weeromstuit weer zoveel ruimte in*, dat zij Hagar wegzond.

God ontfermde zich echter over de weggezonden Hagar, en gaf haar een rijke belofte (betrekking hebbend op de zoon die zij zou baren).

Vervolgens lezen we over diens geboorte: Ismaël (Gen.16:15).

In **Genesis 17** kondigt God vervolgens aan dat er *tóch een zoon uit Abraham en Sara* geboren zal worden, en dat Gods *verbondsbelofte via de lijn van deze zoon Izak* zou lopen (Gen.17:19,21).

In **Genesis 18** lezen we van *de drie mannen* die aan Abraham verschijnen, de maaltijd die voor hen gemaakt wordt, en de belofte van een zoon die herhaald wordt. Waarna, een jaar later, Izak geboren wordt.

Vervolgens (eveneens Genesis 18) vertrekken twee van de drie mannen richting Sodom en blijken engelen, die daar het *Godsoordeel* gaan voltrekken.

Abram pleit echter bij God voor het behoud van de steden omwille van de rechtvaardigen, zo die daar zouden zijn.

Toch worden *de steden verwoest*, lezen we in **Genesis 19**. Het *gebrek aan gastvrijheid*, ruimte voor de ander, bleek dermate schrikbarend laag (zacht

uitgedrukt), dat de engelen geen keus hadden, dan de agressiviteit van de mannen van de stad te smoren: zij verwoestten de steden. Alleen Lot werd gered.

Vervolgens lezen we dat Lots dochters hun vader 's nachts dronken voeren en gemeenschap met hem hebben: het begin van de volkeren van *Moab* en *Ammon*.

In **Genesis 20** lezen we van Abrahams vertrek naar Gerar, een *Filistijnse stad*. Daar *bedroog hij de koning* door hem te zeggen dat Sara zijn zus was. Toen dit uitkwam, was de koning zeer verontwaardigd over dit bedrog, en zond hij Abraham en Sara heen.

Vervolgens wordt in **Genesis 21** bericht aangaande *de geboorte van Izak*. Na aanvankelijke vreugde ontstond er jaloezie bij Sara, die vreesde dat Ismaël Izak zou overschaduwden. Er was *geen ruimte meer voor Ismaël*, hij werd door Sara verjaagd, samen met zijn Egyptische moeder Hagar.

De half-Egyptische Ismaël kwam vervolgens in zieltogende toestand te verkeren in de woestijn, maar werd door een engel gered. *God schonk hem een nieuwe ruimte*. Hij trouwde met een Egyptische.

En *Abraham* en zijn familie verbleef als *vreemdeling in het land van de Filistijnen*, waar een verbond met de koning gesloten werd bij de waterput, bij Berseba. (v.34)

Tot zover de verhaallijn uit Genesis 13-21, waarbij we zagen hoezeer er voortdurend dilemma's spelen: *ruimte nemen of ruimte geven? Vertrouwen op Gods zegen of zélf kiezen voor het beste? En: voor wie is de toekomst?*

Het cluster over David & Saul (1 Samuël 26-31)

In 1 Samuël 26-31 zien we dergelijke thema's voorbijkomen, op verrassend gelijke wijze.

We lopen er een aantal zaken van langs, en leggen de vinger bij intertekstuele verbanden met de verhalen uit Genesis die we zojuist doornamen.

1 Samuel 26: vertelt over de *rivaliteit* tussen Saul en David. Saul staat David naar het leven. Hij *gunt hem geen ruimte* om de man te zijn die drager zal zijn van Gods toekomst. Hij wil koste wat kost David uit de weg ruimen.

David echter *spaart* Sauls leven, ook al krijgt hij voor de tweede maal de kans hem te doden. Hij blijft ruimte geven aan Saul.

Tussen haakjes: in David zien we een '*synthese*' van *Abraham en Lot*. David was immers achterkleinzoon van Ruth (uit Moab, dus: nakomeling van Lot) en Boaz (uit Juda, dus: nakomeling van Abraham). Lijnen die bij Abraham en Lot gesplitst waren, komen bij Ruth en Boaz weer samen, uitmondend in koning David.

1 Samuel 27: David gaat naar het *land van de Filistijnen*. Hij krijgt toestemming van koning Achis om als *vreemdeling* te wonen in Ziklag.

Dit roept het Genesisverhaal in herinnering, waar Abraham woonde bij de Filistijnse koning Abimelech, en later in Berseba, als vreemdeling.

Ook hier is echter sprake van *bedrog*. Abraham bedroog koning Abimelech, door te zeggen dat Sara zijn zus was. David bedriegt koning Achis, door te doen alsof hij strijd leverde in Juda, terwijl hij in werkelijkheid elders toesloeg.

Vervolgens lezen we in **1 Samuel 28** dat de Filistijnen optrekken tegen Israël. In een diepe angst bezoekt koning Saul de waarzegster te Endor.

Met twee mannen legt hij dit bezoek af. Dit feit ('*drie mannen*') doet sterk denken aan Genesis 18, waar Abraham bezoek van drie mannen krijgt. Ook andere elementen in dit verhaal, zoals de *gastvrijheid* van de vrouw, tonen dat Genesis 18 hier in herinnering geroepen wordt:

1 Samuel 28	Genesis 18
'Laat mij u een stuk brood voorzetten, en eet; dan zal er kracht in u zijn, als u op weg gaat' (22)	'Ik zal een stuk brood halen, zodat u op krachten kunt komen. Daarna kunt u verder gaan.' (5)
'Zij haastte zich.' (24)	'Abraham haastte zich naar de tent, naar Sara, en zei: Haast je!' (6)
'De vrouw had een mestkalf in huis...en slachtte het.' (24)	'Abraham...nam een kalf dat er mals en goed uitzag. Hij gaf het aan de knecht, die zich haastte om het te bereiden.' (7)
'Zij nam meel, kneedde het, en bakte daar ongezuurde broden van.' (24)	'Kneed drie maten meelbloem, en maak er koeken van.' (6)

Natuurlijk is dit wel een tegengesteld verhaal aan Genesis 18.

Denk bijvoorbeeld ook aan het element van de ontdekking van de identiteit van de bezoekers. In 1 Sam.28:12 ontdekt de waarzegster tot haar schrik dat de drie mannen in werkelijkheid Saul en twee dienaren zijn.

Ten tijde van Abraham blijken de drie mannen evenzeer hoog bezoek te zijn: het blijken engelen in wie de Allerhoogste zelf vertegenwoordigd is.

Ook de voorzeggingen zijn tegengesteld:

1 Samuel 28	Genesis 18
De door de waarzegster uit het dodenrijk opgeroepen Samuel zegt:	De HEER zegt tegen Abraham:
'Morgen zullen u en uw zonen bij mij zijn' (19) (in het dodenrijk, red.)	'Over een jaar zal Ik bij u terugkomen, en Sara zal een zoon hebben.' (14)

Vervolgens eindigen beide episodes eender:

1 Samuel 28	Genesis 18
'Daarna stonden zij op en gingen weg in de nacht' (25)	Toen stonden de mannen vandaar op en keken in de richting van Sodom. (16)

Saul stond op en ging zijn ondergang tegemoet.

De mannen uit Genesis staan op, om Sodom ten onder te laten gaan.

Dat het verhaal van Saul te Endor zich in de nacht afspeelt, vormt op zijn beurt ook weer een tegenstelling met Genesis 15, waar Abraham in de nacht God ontmoette, en God een verbond met hem sloot. Geen dreiging daar, maar belofte.

Al was het ook daar een vreeswekkend nachtelijk gebeuren:

1 Samuel 28	Genesis 15
'Toen viel Saul onmiddellijk op de grond, zo lang als hij was, en hij was zeer bevreesd vanwege de woorden van Samuel'. (20)	'En zie, een grote, schrikwekkende duisternis viel op hem.' (12)

Let ook op hoe tegengesteld de woorden van God zijn:

1 Samuel 28	Genesis 15
'De HEERE heeft het koninkrijk van uw hand gescheurd en dat aan uw naaste gegeven, aan David. (17)	'Aan uw nageslacht heb ik dit land gegeven.' (18)

En zo zijn er vast meer raakpunten te noemen tussen 1 Samuel 28 en Genesis 15.

Maar, terug naar het verband tussen 1 Samuel 28 en Genesis 18.

We zagen dat de mannen opstonden.

Ten tijde van Abraham stonden de engelen op, om de steden van Sodom en Gomorra te gaan verwoesten.

Direct op 1 Samuel 28 volgt een dergelijk verhaal. Ook daar wordt een stad totaal verwoest. Het betreft Ziklag. De stad waar David zijn intrek had genomen. Die stad is niet meer (1 Samuel 30). Tot tweemaal toe wordt verteld dat de stad *'met vuur is verbrand'* (1 en 3). Dat doet denken aan Gen.19:24 waar *'de HEERE zwavel en vuur uit de hemel liet regenen'*. En denk aan de rook die Abram zag opstijgen, *'als de rook van een oven'*. (Gen.19:28).

David lijkt hier sterk op Lot. Die had zijn intrek bij Sodom en Gomorra genomen.

Maar die schepen werden achter hem verbrand. Daar lag zijn toekomst niet.

Ook Lots verre nakomeling David zou geen toekomst hebben in het land der Filistijnen. De verwoesting van Ziklag maakt hem van een soort tweede Lot nu een soort tweede Abraham. Wat hij doet lijkt immers een kopie van wat Abraham destijds deed om Lot te bevrijden (Genesis 14): David jaagt de verwoesters van Ziklag na, krijgt hen te pakken en bevrijdt al de zijnen.

Ook in dit verhaal zitten weer allerlei elementen die sterk aan Genesis 14 doen denken. We lichten er het slot uit, waar David beveelt dat ieder (ook degenen die niet meevochten) mogen delen in de buit:

1 Samuel 30	Genesis 14
'Want zoals het deel is van hen die mee ten strijde getrokken zijn, zo zal ook het deel zijn van hen die bij de bagage gebleven zijn; zij moeten samen delen.' (24)	Abram weigert een beloning. Hij wil wel dat zijn mannen hun deel krijgen: 'Het deel van de mannen die met mij meegegaan zijn ..., laten die hun deel nemen!' (24)

Ook hier weer in beide verhalen: er mag ruimte zijn voor anderen, die hun deel krijgen. Maar Abram wil zelf niets. En David wil dat zijn mensen de instelling

hebben dat er gedeeld wordt, ook als ieder niet even hard gepresteerd heeft. Over ruimte geven gesproken!

Dat lijkt de rode draad te zijn: wie ruimte gééft, wordt gezegend. De instelling van Abraham, die vinden we ook bij David terug (zij het soms ook met vallen en opstaan, net als bij Abraham trouwens).

Maar Saul, die te vuur en te zwaard David bevocht, die hem niet als medemens maar als concurrent zag, en die daarin volhardde, kwam om. Daarvan getuigt het intens verdrietige hoofdstuk 1 Samuel 31.

Al deze verhalen (ook over de andere hoofdrolspelers) doen wel denken aan de Bergrede, die voorzegt dat de zachtmoedigen de aarde zullen beërven. Mensen die een ander ook de ruimte willen geven. Mensen die leven uit vertrouwen op God. Woorden vol hoop. En vol inspiratie, om telkens die weg te trachten te kiezen, en niet de weg van de zelfverwerkelijking ten koste van de ander.

De weg van het vertrouwen op God.

Dat geeft ruimte, ook innerlijke ruimte.

Tot slot – naschrift:

Overigens zit er nog een bijzonder element in 1 Samuel 30 verborgen. Tijdens de klopjacht op de verwoesters van Ziklag, gebeurt er dit:

‘Zij vonden een Egyptische man in het veld en brachten hem bij David. Zij gaven hem brood en hij at, en zij gaven hem water te drinken.’ (11)

Vervolgens zet hij David op het spoor van de overvallers.

Dit vers doet sterk denken aan Ismael, de zoon van de Egyptische Hager. Die was destijds eveneens halfdood in de woestijn achtergelaten, omdat zijn moeder zijn dood niet aan kon zien. Dankzij de interventie van de engel kreeg hij echter water te drinken, en herleefde hij (Gen.21:15-20).

Zo bezien lijken we hier een zeer positieve waardering tegen te komen van Ismaël. Ook hij mag er zijn. Had hij ook niet een grote belofte van God meegekregen?

Al eens eerder heb ik gewezen op de verbanden tussen het verhaal over Ismaël en Elia. In 1 Koningen 19 wordt Elia’s verhaal in termen van Ismael beschreven. Ze liggen misschien wel niet zo ver uit elkaar als we geneigd zijn te denken. Voor de goede verstaander zijn er veel punten van overeenkomst.

Het is immers opvallend – vanuit intertekstueel oogpunt – hoezeer dit verhaal herinneringen oproept aan het verhaal van Hagar en Ismaël, zowel qua geografie (Beërsheva en de woestijn rondom) als verteltrant:

Genesis 21: 14-19

In de ochtend recht Abraham zijn schoulers,
neemt een brood en een zak water,
14 geeft dat aan Hagar,
legt het op haar schouder, zo ook het kind,
en zendt haar heen;
ze **gaat heen** en verdwaalt
in **de woestijn** van **Beëer Sjeva**.

Als de laatste druppels water
uit de zak op zijn
15 **zendt ze de jonggeborene heen onder een van de struiken.**

Ze **gaat heen** en **zet zich**, zij alleen,
daartegenover,
op een boogshot afstand,-
16 want, heeft ze gezegd,
ik kan niet aanzien
hoe de jonggeborene **sterft**;
ze zit daar tegenover,
verheft haar stem en weent.

Maar dan hoort God
de stem van de jongen
en roept de **engel van God** tot Hagar
vanuit de hemelen
17 en zegt tot haar: wat is er met jou,
Hagar?-
vrees niet,
want gehoord heeft God
naar de stem van de jongen
daar waar hij is;

sta op, til de jongen op
en maak je hand sterk om hem;
18 want tot een groot volk zal ik hem maken.

Dan opent God haar ogen:
ze **ziet een waterbron**;
19 ze gaat daarheen, vult de zak met water
en geeft de jongen te **drinken**.

1 Koningen 19: 3-6

Hij wordt bevreesd, staat op en **gaat weg**
omwille van zijn ziel;
3 hij komt aan
in **Beëer Sjeva**, dat bij Juda hoort;
zijn hulpjongen laat hij dáár.

Zelf is hij **de woestijn** in gegaan,
een dagreis ver;
daar aangekomen
gaat hij zitten **onder één enkele bremstruik**, -
4 en wenst dat zijn ziel mag **sterven**;
hij zegt:
het is genoeg!-
neem nu, Ene, mijn ziel,
want ik ben niet beter dan mijn vaders!

Hij **legt zich neer** en slaapt in
onder een bremstruik;
5 maar zie, een **boodschapper** raakt hem aan
en zegt tot hem: **sta op** en eet!

Hij kijkt op
en **ziedaar** aan zijn hoofdeinde
een koek op kolen gebakken
6 en **een kruik water**;
hij eet en **drinkt**,

We zien hier hoe er dus nóg weer meer verbanden bestaan tussen bijbelverhalen. Het web dat in de Schriften gesponnen is, lijkt eindeloos vertakt. Hoe kunstig!

Want ja, ook Elia had zich er voor ingespannen dat de koning die nám geen toekomst zou hebben. Koning Achab, die de wijngaard van Naboth had afgepakt, voor hem zou er geen ruimte zijn bij God. Jehu zou in zijn plaats koning worden.

Dat er inderdaad (negatieve) parallellen lopen tussen Saul en Achab (beiden koningen die een dodelijke bedreiging voor anderen vormden), valt ook weer te ontwaren bij het verband tussen 1 Samuel 28 (Saul bij de waarzegster te Endor) en 1 Koningen 19 (Elia, die de ondergang van Achab voorzegt).

We zagen reeds in de voorbeelden hierboven dat 1 Koningen 19 sterk gelinkt was aan Genesis 21, dat óók ruimte bood aan Hagar en Ismael.

Net zo zien we verbinding tussen 1 Koningen 19 en 1 Samuel 28:

1 Samuel 28	1 Koningen 19
Saul had de dodenbezweerders en de waarzeggers uit het land weggedaan. (3)	Achab vertelde Izebel alles wat Elia had gedaan, en hoe hij allen, te weten al de profeten (van Baäl, red.) met het zwaard had gedood.' (1)
Het gebeurde in die dagen dat de Filistijnen hun legers als strijdmacht bijeenbrachten om tegen Israël te strijden. (1)	Toen stuurde Izebel een bode naar Eia om te zeggen: De goden mogen zó en nog erger met mij doen, als ik morgen om deze tijd uw leven niet zal maken als het leven van één van hen. (2)
Samuel die tegen Saul zegt: Morgen zullen u en uw zonen bij mijn zijn. (19) (in het dodenrijk)	Toen stuurde Izebel een bode naar Eia om te zeggen: De goden mogen zó en nog erger met mij doen, als ik morgen om deze tijd uw leven niet zal maken als het leven van één van hen. (2)
Het zeer bevreesd en geknakt zijn	Het zeer bevreesd en geknakt zijn.
Het "eet!"	Het "eet!"
Saul: had de hele dag en de hele nacht geen voedsel tot zich genomen. (20)	Elia: liep door de kracht van dat voedsel veertig dagen en veertig nachten. (8)
De mantel van Samuel (14)	De mantel van Elia (13)

En zo zijn er meer elementen. Waarbij helder is dat de verhalen verbonden en tegengesteld zijn. Al is het maar in de wijze waarop contact wordt gelegd met de buitenaardse werkelijkheid: Saul zoekt het bij dodenbezweerders, Elia zoekt het bij de berg van Gods openbaring, Horeb.

Maar ook hier is de centrale boodschap: koningen die eigenbelang stelden boven liefde voor God en de naaste, zouden het niet halen. De toekomst zal zijn aan hen die de aarde besturen volgens Gods richtlijnen: niet gericht zijn op het nemen, maar het delen. Het ruimte bieden aan elkaar, wederkerig.

God is immers nooit exclusief. Hij kiest nooit de een, ten kost van de ander. Het is Káin en Abel (al besloot Káin anders...). Jakob en Esau. Izak en Ismael. En aan al die broers (en broeders en zusters, ook nu, aan ons) is het de vraag: gunnen ze elkaar hun plekje, in wederkerigheid? En wij... aan de ander, elkaar?

Verantwoording:

Dankzij de inspirerende tips en voorbeelden van docente drs. Vered Goldfarb-Hollander uit Jeruzalem (verbonden aan de Conservative Yeshiva) ben ik geïnteresseerd geraakt voor de intertekstualiteit, en ben zodoende mede dankzij haar verbanden als tussen 1 Kon. 19/Gen.21, 1 Kon.19/1 Sam.28 en 1 Sam.28/Gen.18 meer en meer op het spoor gekomen. Het blijft een groot genoegen door 'Schrift met Schrift' te vergelijken, steeds meer te ontdekken van de grote rijkdom van de Bijbel.